

Vad är smart när människa möter varg?

SOFIE STRANDÉN-BACKA är doktor i folkloristik vid Åbo Akademi. Hon har forskat om krigsberättande, om debatter om svenska ortnamn i Finland, samt medverkat i det kulturhistoriskt inriktade projektet "Vardagens rum". För närvarande arbetar hon med sitt eget projekt "Varggränser. Affektiva möten mellan människa och det vilda" som finansieras av Svenska litteratursällskapet i Finland.

itakt med att vargpopulationen ökat, och vargar observerats i områden som bebos av människor, har frågan om hur agera vid vargmöten aktualiserats. Den här artikeln handlar om kulturella gränsdragningar i berättande om smart agerande vid vargmöten. För att något ska kunna betraktas som smart krävs ett resultat som uppfattas som lyckat och som därmed kan utgöra en modell för andra att ta efter. Att lära ut smarthet kan göras genom råd, direktiv eller uppmaningar. I artikeln gör jag några nedslag i berättelser om människors möte med varg, inklusive de konkreta råd som ges inför ett eventuellt möte. Syftet är att undersöka smarta praktiker i människors möte med varg och därmed belysa hur vargmötet färgas av kulturella föreställningar om människan som skapelsens krona.

ELD OCH STÅL

I folktraditionen är eld ett av de vanligaste förekommande motiven när det gäller att hålla vargarna ifrån sig (Herlitz & Peterson 2011:42). Från den åländska skärgården berättas om en man som stötte på varg när han gick över isarna på en nattlig friarfärd. För att hålla vargarna på avstånd satte han först eld på sin näsduk och sedan på skjortan (SLS 998 1970:27). En mer utvecklad användning av eld som skydd är bruket av eldvapen. I en kort notis i *Hufvudstadsbladet* från 1926 framgår det till exempel att en högre tjänsteman och en slaktare hade anfallits av en vargflock när de färdades i släde. Tjänstemannen blev illa riven, medan slaktaren klarade sig bättre eftersom han hade med sig sin stora slaktarkniv. Dessvärre höll det ändå på att sluta illa för de två män-

nen eftersom blodlukten "gör som bekant vargarna ännu galnare". En ung man beväpnad med bössa kom till undsättning och lyckades skrämja vargarna på flykten (Hbl 20.2. 1926). Notisen säger inget om orsaken till färden eller varför det något omaka paret färdades tillsammans, utan fokus ligger vid vargöverfallet och räddningen i sista stund. Lösningen finns inte i den närgångna och blodiga kampen, utan kommer först med mannen som använde sin bössa.

Att hålla avstånd eller att helt och hållet undvika möte med varg framställs som eftersträvansvärt i berättelser som denna, men om man ändå tvingas till närkontakt så gäller det att vara förberedd. I detta avseende framstår det även som betydelsefullt att känna till vargens svagheter och att kunna utnyttja dem. I djursagor framställs vargen ofta som listig, men i motsats till räven porträtteras den också som grym. Dess påstådda blodtörst är enorm. Här framträder den folkfigurvarg som Mary Midgley (1996:19) har identifierat, den glupske dråparen med sin våldsamma och allmänt bestialiska natur. Djurets råa styrka och blodtörst är samtidigt dess svaghet, och människan kan överlista den. I berättartraditionen görs detta exempelvis genom att människan – mannen – gömde sig under ett stort kar, beredd med kniv eller yxa. När vargarna kom hackade mannen huvud och tassar av dem (SLS 998 1970:31). Man kunde därmed få de blodtörstiga vargarna att spela en i händerna: På grund av blodlukten från sina artfränder gav de sig på varandra (Odstedt 2004:51).

YXA I STÖVELSKAFTET

Som nämndes inledningsvis har frågan om hur att agera smart i vargmöten aktu-

aliserats i vår samtid. Det finns viss kontinuitet avseende vad som anses vara ett smart agerande. I en artikel i *Österbottens Tidning* från 2018, som handlar om en skogsarbetare som träffade på tre vargar när han lämnade skogsmaskinen för att kontrollmäta virket han avverkat, återkommer till exempel yxan. Han var vid tillfället endast beväpnad med ett måttband som han kastade mot vargarna samtidigt som han sprang mot dem för att nå hytten till maskinen. Enligt artikeln bär mannen sedan dess alltid en liten yxa i stövelskaftet, för "man blir galen om man hela tiden tänker på vad som kan smyga runt i buskarna" (Lillkvist 2018). Det är som om han försöker råda bot på något slags vargparanoia genom ständig beredskap. Yxan förfaller vara en i sammanhanget smart åtgärd (även om det är en liten yxa), men samtidigt gör yxan i stövelskaftet att vargen är ständigt närvarande. För varje steg han tar påminner yxan honom om vad han befarar ska hända. Trots att måttbandsrullen uppenbarligen räckte till vid mannens inledande, verkliga och skrämmande möte med varg, fordras alltså ändå en yxa för att hantera det föreställda vargmötet.

DJURLIKA PRAKTIKER: FLYKT OCH OLJUD

"Att möta en varg" lyder en rubrik på webbplatsen Suurpedot.fi (sv. *De stora rovdjuren*), som upprätthålls av jord- och skogsbruksministeriet, miljöministeriet, Forststyrelsen, Naturresursministeriet och Finlands viltcentral. De råd som ges om hur en vuxen person ska bete sig vid ett vargmöte sammanfattas på webbplatsen: Man ska ta sig bort från de alltför närgångna vargarna och undvika att springa. Om det inte går att ta sig därifrån ska man klättra

Illustration: Terese Bast

upp på en sten eller i ett träd. Om vargen uppträder hotfullt och man inte genast kan ta sig därifrån ska man undvika direkt kontakt med vargen och så lugnt som möjligt försöka ta sig ur situationen. De här råden innebär framför allt att man ska skapa ett avstånd mellan sig själv och djuret. Om vargen trots allt anfaller ska man skrika högt, försöka se så stor ut som möjligt, vifta med armarna och inte ge upp under några som helst omständigheter. Det är den fysiskt överlägsne vargen som framträder här och den ska man försöka lura genom att överdriva sin kroppsstorlek och därigenom få vargen att ge upp sitt anfall. Man ska försöka verka större och därmed farligare än man egentligen är. Vargen framträder här som en värdig motståndare till människan. Eftersom människan berövats sina mänskliga attribut, redskapen, är det två (rov)djur som möts på lika villkor.

Webbsidan uppmanar även människor att meddela nödcentralen om vargen beter sig hotfullt och helst ska man uppvisa ett stoiskt lugn i väntan på undsättning. Om vargens beteende inte är hotfullt uppmanas man meddela sin vargobservation till rovdjurskontaktpersonen i den lokala jaktvårdsföreningen. Vad som egentligen är hotfullt vargbeteende preciseras inte och det är två helt olika vargbilder som framträder i myndigheternas uppmaningar. Den första visar upp bilden av en fiende som kan hanteras genom särskilda, djurlika praktiker, i förening med bruket av modern kommunikationsteknik. Den andra bilden vilar på idén om människan som besökare i naturen på säkert avstånd från vargen. I båda fallen framstår vargen som farlig eftersom den beskrivs som något som förväntas bete sig hotfullt och som något man uppmanas hantera med olika smarta praktiker.

TELEFON OCH ÖVERFALLSSPRAY: NYA MATERIALITETER, NYA PRAKTIKER

Råden som myndigheterna ger tas emot, ifrågasätts, tolkas och omsätts i praktiken. En central fråga i debatter och diskussioner om hur man ska förhålla sig till vargar är om de utgör en fara för människor eller inte. Under år 2018 rörde sig en varg i den tätbebyggda landsorten Oravais, och vargobservationer gjordes på folks gårdspaner och utanför skolgården. Myndigheterna kontaktades i hopp om att ett avlivningstillstånd skulle beviljas så att kontakt med varg helt skulle upphöra, men eftersom vargen, av myndigheterna, inte ansågs bete sig hotfullt utfärdades inget sådant.

Många föräldrar var upprörda, och skolans rektor kände sig uppgiven. I en tidningsartikel berättar rektorn att han upprepade gånger varit i kontakt med polis och viltvårdscentralen för att få råd om vad ett barn ska göra om det möter en varg. Polisen påpekar, enligt rektorn, att man ska ringa 112, det allmänna nödnumret. Rektor ställer sig frågande till huruvida en sjuåring ska behöva ha en telefon med sig och dessutom klara av att ringa nödnumret. Viltvårdscentralens råd ifall en varg biter sig fast var, återigen enligt rektorn, att sticka fingrarna i vargens ögon. Även detta uppfattade rektorn som orimligt och menar dessutom att det är "ett grymt råd åt barn i dagens Finland". Ett sådant råd föder trauma istället för trygghet (Eriksson 2018).

Rädslan för varg är på många håll stor, bland både vuxna och barn. I ett debattinlägg i *Österbottens Tidning* (18.4.2018) skriver en mamma om sin dotters vargskräck. Den nioåriga flickan är så rädd för varg att hon inte vågar leka ensam utomhus eller gå de drygt 200 metrarna

från taxihållplatsen efter skoldagens slut. Mamman berättar att dottern i fickan har överfallsspray som ska riktas mot vargens ögon om den angriper. I sin väska har hon även, en visselpipa och en tuta som ska användas för att föra oväsen med och därmed skrämja en potentiell angripare på flykten. Berättelsen uppvisar ett släktskap med sagan om Rödluvan, den oskyldiga flickan som rör sig i ett hotfullt landskap. Vargen beskrivs som en potentiell "förövare" som kan bekämpas på ett liknande sätt som en överfallande våldtäktsman. Det finns dock en avgörande skillnad. Rödluvan lät sig luras av den listiga vargen och räddas av en jägare. Dagens Rödluva är en smart aktör som inte låter sig luras och som är redo att hantera angriparen med hjälp av ny teknik.

DEN TÄNKANDE MÄNNISKAN OCH PRIMITIVA VARGEN

Om man betraktar berättelser om möten med varg ur ett smarthetsperspektiv ser vi att det finns stor variation och kreativitet i sätt att vara "smart" när människa möter varg. Oron för varg har stimulerat både fantasin och beredskapsformerna. De äldre berättelserna visar hur den fysiskt underlägsna människan har tämjtt både eld och järn och åstadkommit redskap med vilkas hjälp man kan försvara sig mot varg. Här intar bössan en central position, en oslagbar kombination av eld och metall. Sådana berättelser kan förstås som civilisationsberättelser som förstärker bilden av den tänkande människan, *homo sapiens*, som skapelsens krona. Även om vargen tillmäts intelligens är det människan som överglänser djuret i såväl äldre som nyare berättelser. Vargen framställs direkt och indirekt som driven av en primitiv blodtörst. På så sätt bidrar vargen

till att stabilisera gränsen mellan kultur och natur.

I dag styr lagstiftningen vad som är möjligt för människan att göra, men begränsningar i lagen ger upphov till kreativa lösningar: Överfallsspray, visselpipor, tutor och mobiltelefoner har ersatt eld och vapen. Men sådana smarta lösningar innebär samtidigt att vargen görs ständigt närvarande som ett potentiellt hot och på så sätt förstärks det som Heta Lähdesmäki och Outi Ratamáki (2015) omtalar som den diskursiva resursen om "den farliga vargen". Kulturbundna och sega tanketraditioner – oberoende av vilka dessa är – om vargen utgör grunden för hur vi förstår och agerar i möten med vargen istället för att låta sådana möten präglas av kunskap om arten.

KÄLLOR

- SLS 998 1970:27 Man f. 1912 på Houtskär. Inspelning gjord av John Hackman och Ann-May Sandelin.
- SLS 998 1970:31 Man f. 1897 på Houtskär. Inspelning gjord av John Hackman. *Hufvudstadsbladet* 20.2.1926.
- Eriksson, Heidi, 2018. Gör barnskyddsanmälan på grund av vargarna. *Österbottens Tidning* 10.10.2018.
- Lillkvist, Marcus, 2018. Har mött tre vargar, bär yxan i stöveln. *Österbottens Tidning*, 28.1.2018.
- Suurpedot.fi. (<http://www.suurpedot.fi/sv/de-storarovdjuren-och-vi/nar-man-moter-ett-stort-rov-djur/att-mota-en-varg.html>)

REFERENSER

- Herlitz, Gillis & Per Peterson, 2011. *Vargen. Kramdjur och hatobjekt*. Malmö: Liber.Lähdes-

mäki, Heta & Outi Ratamáki 2015. "Kykenemeko luopumaan susifetissistä? Kriittinen luenta suomalaisesta susihistoriasta", i Hiedanpää, Juha & Ratamáki, Outi, *Suden kanssa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Midgley, Mary 1996: *Beast and man: The roots of human nature*. London & New York: Routledge.

Odstedt, Ella, 2004: *Norrländsk folktradition: Upp-teckningar i urval och med kommentar av Bengt af Klintberg*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala.

SUMMARY

What is smart when human meets wolf?

(Vad är smart när människan möter varg?)

This article examines stories about smart behavior when encountering wolves. The aim is to analyze such stories as narratives that (re)produce the idea of Homo Sapiens as the crown of the creation, and as a kind of narrative fixing of the border between culture (civilization) and nature. The material at hand consists of archive material, newspaper articles and a government web site with information about large predators in Finland. Despite the fact that the wolf is ascribed high intelligence, the human counterpart normally outsmarts the animal in the stories by being smarter. The physically inferior man defends himself against wolves by, for instance, using fire and iron. Thus, the idea of Man as superior to the wolf does not only rest on an ability to control the animal, but to domesticate other aspects of nature as well.

Keywords: wolf, fire and iron, cultural ideas, civilization narrative.

Sofie Strandén-Backa holds a PhD degree from the Department of Folklore studies at Åbo Akademi University, Finland.